

До Спеціалізованої вченої ради ДФ 26.236.019 Інституту держави і права ім. В.М. Корецького Національної академії наук України з правом прийняття до розгляду та проведення разового захисту дисертації Пилипчук Наталії Петрівни на здобуття ступеня доктора філософії у галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право», утвореної відповідно до Наказу МОН № 859 від 27 липня 2021 року «Про утворення спеціалізованих вчених рад для присудження ступеня доктора філософії, внесення змін до деяких наказів Міністерства освіти та науки України»

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора юридичних наук, професора Шатіла Володимира Анатолійовича на дисертацію Пилипчук Наталії Петрівни на тему «Конституційне право громадян України на відпочинок», представлену на здобуття ступеня доктора філософії у галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право». – Інститут держави і права ім. В.М. Корецького Національної академії наук України, Київ, 2021.

Як справедливо зазначає дисертантка, закріплення права на відпочинок у Розділі II Основного Закону означає, що це право набуло найвищої охорони з боку держави. Конституційне право на відпочинок передбачає право кожного громадянина на щотижневий відпочинок, оплачувану щорічну відпустку, встановлення скороченого робочого дня для певних професій, скорочену тривалість роботи в нічний час. Тобто загальноприйнятим як на міжнародному, так і на національному рівні є те, що робочий час не може тривати цілу добу, а отже, існує час, протягом якого особа виконує свої трудові функції, та час, який відведено на відпочинок та який є вільним від трудової діяльності. Іншими словами, конституційне право на відпочинок гарантує кожному громадянину наявність у нього часу для відновлення сил та сну як важливих фізіологічних потреб кожного. Оскільки право на працю є невідчужуваним правом кожної людини, важливо, що конституційне право на відпочинок так само розглядається

вітчизняним законодавцем як невідчужуване. Водночас у науковій літературі конституційне право громадян України на відпочинок викликає низку питань у вітчизняних дослідників. Зокрема, саме конституційне формулювання «кожен, хто працює, має право на відпочинок» є досить спірним, адже відпочинок є фізіологічною потребою кожної людини, а тому відпочивати мають не лише працівники, а й особи, які не перебувають у трудових правовідносинах. В умовах, коли Загальна декларація прав людини надає таке право «кожній особі», конституційне формулювання спричинила певні дискусії. Очевидним є те, що конституційне право на відпочинок є невід'ємною складовою як соціальних прав людини, так і трудових прав тих, хто працює. Роботодавці зобов'язані надавати працівникам час для відновлення їх працездатності, зміцнення здоров'я, а також для виховання дітей, задоволення власних життєвих потреб та інтересів. Зміст конституційної норми не свідчить про обмеження права на відпочинок осіб, які не перебувають в трудових правовідносинах, проте наявність різних підходів до розуміння цієї норми свідчить про необхідність фундаментального дослідження конституційного права громадян України на відпочинок.

Також слід вказати на те, що нині право на відпочинок в Україні гарантується насамперед нормами Конституції України та іншими спеціальними законами та нормативно-правовими актами, прийнятими в сферах праці та соціальної політики. Враховуючи прагнення України приєднатися до міжнародної спільноти, зокрема Європейського Союзу, є потреба змінити законодавство в усіх сферах відповідно до європейських стандартів, і право на відпочинок як таке, що гарантується міжнародними стандартами, також повинно відповідати міжнародним нормам. Тому наявні проблеми реалізації, забезпечення та захисту конституційного права людини й громадянина на відпочинок в Україні мають бути вирішені з урахуванням міжнародного досвіду, що також потребує глибокого вивчення цього конституційно гарантованого права. Тому можна підсумувати, що питання конституційного правового регулювання права на відпочинок є актуальним для правової науки України.

Тому можна констатувати, що у роботі Н. П. Пилипчук на дисертаційному рівні проведене комплексне дослідження конституційного права громадян України на відпочинок.

Попри підвищений останніми роками інтерес до проблематики конституційного права громадян України на відпочинок, сучасний стан її наукової розробки характеризується фрагментарністю, певною концептуальною невпорядкованістю та не завжди ґрунтується на єдиній теоретичній і методологічній базі. Найбільш рельєфно це проявляється у контексті аналізу механізмів реалізації, забезпечення та захисту конституційного права людини і громадянина на відпочинок. Це свідчить про відсутність у вітчизняній юриспруденції комплексного узгодженого бачення реалізації, забезпечення та захисту конституційного права людини й громадянина на відпочинок в Україні.

У зв'язку з цим можна зробити висновок про обґрунтованість та безумовну актуальність теми дисертаційного дослідження, обраного Н. П. Пилипчук.

Дисертація виконана у межах тем науково-дослідних робіт відділу конституційного права та місцевого самоврядування Інституту держави і права імені В.М. Корецького: «Конституційно-правове забезпечення контрольної діяльності суб'єктів публічної влади в Україні: проблеми теорії та практики» (номер державної реєстрації 0117U002696), «Конституційно-правові проблеми сучасного унітаризму: вітчизняний та зарубіжний досвід» (номер державної реєстрації 0118 U100391), «Парламентаризм в Україні: сучасний стан, виклики та перспективи розвитку» (номер державної реєстрації 0112 U 105261).

Дослідження спрямоване на виконання Угоди про асоціацію між Україною, з одного боку, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами, – з іншого; Національної економічної стратегії на період до 2030 року, затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України № 179 від 03 березня 2021 року, Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки, затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України № 695 від 05 серпня 2020 року, Стратегії розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2016–2020 рр.,

схваленої постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 03 березня 2016 року.

В рамках вдало поставлених задач Н. П. Пилипчук сформульовані об'єкт і предмет дослідження. Так, об'єктом дисертаційного дослідження авторка цілком слушно визначила правові відносини, що виникають у зв'язку із забезпеченням прав людини і громадянина.

Предметом дисертаційного дослідження є конституційне право людини і громадянина на відпочинок в Україні.

Такий комплексний підхід надав Н. П. Пилипчук можливість встановити завдання дослідження та реалізувати їх згідно з планом дисертаційної роботи, дійти системних висновків при визначенні результатів і обґрунтуванні низки нових положень, які мають важливе значення для конституційно-правової науки і практики сучасного державотворення і правотворення.

Вдалим компонентом дисертаційної роботи Н. П. Пилипчук слід вважати і запропоновану авторкою методологію дослідження проблем, пов'язаних із здійсненням наукового аналізу теоретичних, міжнародно-правових та конституційно-правових засад конституційного права громадян України на відпочинок. Використані в процесі проведення дослідження методи наукового пізнання надали авторці можливість дійти системних висновків при визначенні результатів і обґрунтуванні низки нових положень, які мають важливе значення для конституційно-правової науки і практики.

Так, за допомогою історичного методу проаналізовано розвиток історіографії доктринальних досліджень конституційного права людини і громадянина на відпочинок в Україні (підрозділ 1.1). Формально-логічний метод використовувався для дослідженні основних понятійних категорій у роботі (підрозділи 1.2-1.3; 2.2), виокремлено ознаки конституційного права людини і громадянина на відпочинок в Україні та характеристики міжнародних стандартів права на відпочинок. Системно-структурний метод дозволив вивести авторську класифікацію права людини і громадянина на відпочинок, а також схарактеризувати види гарантій права людини і громадянина на відпочинок

(підрозділ 2.1). За допомогою методу моделювання виокремлено проблеми реалізації, забезпечення та захисту конституційного права людини й громадянина на відпочинок в Україні та сформульовано пропозиції щодо їх вирішення (підрозділ 3.1). Порівняльно-правовий метод використано в процесі дослідження позитивного європейського досвіду конституційно-правового регулювання права людини й громадянина на відпочинок і виробленні пропозицій щодо запозичення в національне законодавство (підрозділ 3.2).

Про системність представленого дослідження свідчить структура дисертації, яка характеризується цілісністю й логічною послідовністю, є такою, що відображає загальне бачення досліджуваної автором проблеми. Зокрема, як свідчить зміст роботи, в ході наукового пошуку, відповідно до законів формальної та діалектичної логіки, у першому розділі було абсолютно закономірно розкрито методологічні та загальнотеоретичні основи конституційного права громадян України на відпочинок, у тому числі в аспекті міжнародних стандартів права на відпочинок.

Другий розділ «Гарантії та механізми реалізації конституційного права громадян України на відпочинок» абсолютно закономірно та логічно присвячується дослідженню особливостей видів права відпочинку людини й громадянина, класифікації гарантій такого права, механізмів реалізації, забезпечення та захисту конституційного права людини і громадянина на відпочинок.

Третій розділ «Концептуальні засади вдосконалення механізму реалізації конституційного права громадян України на відпочинок» присвячений проблемам реалізації, забезпечення та захисту конституційного права людини й громадянина на відпочинок в Україні та країнах Європейського Союзу.

У Висновках за результатами проведеного дослідження викладено найбільш важливі науково-теоретичні положення, які дійсно відображають зміст дисертаційного дослідження, результати використання різних методологічних прийомів дослідження, авторські ідеї, які засновані на дослідженому емпіричному матеріалі.

Серед положень дисертації, які виносяться на захист і містять елементи наукової новизни, є позиції щодо:

– визначення та формулювання поняття «конституційне право людини і громадянина на відпочинок» як набору закріплених і гарантованих Конституцією України можливостей осіб відпочивати від роботи, отримувати оплачувану щорічну відпустку, працювати за режимом скороченого робочого дня чи скороченої тривалості роботи в нічний час, отримувати відпочинок на вихідні та святкові дні для відновлення свого психологічного та фізичного стану, збереження фізично-психологічних можливостей організму та забезпечення здорового існування;

– встановлення ознаки конституційного права людини і громадянина на відпочинок, до яких віднесено такі: 1) це право має спеціальний суб'єктний склад; 2) це право є системоутворюючим; 3) це право характеризується періодичністю; 4) це право спрямоване на задоволення нематеріальних потреб; 5) це право є умовним; 6) це право має подвійний похідний характер;

– розроблення системи законодавчих пропозицій щодо внесення змін до Конституції України, Кодексу законів про працю України, Закону України «Про відпустки», Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності», спрямованих на розв'язання проблем реалізації, забезпечення та захисту конституційного права людини і громадянина на відпочинок в Україні;

– на основі досвіду зарубіжних країн запропоновано: 1) Конституцію України доповнити новою нормою 45-1, яка повинна мати такий зміст: «кожен, хто працює, має право на вільний час. Держава гарантує реалізацію права на вільний час шляхом встановлення в законі соціальних, творчих відпусток, відпусток у зв'язку з підготовкою до змагань та/чи у зв'язку з навчанням»; 2) доповнити Кодекс законів про працю України новою статтею 83-1 щодо можливості працівників самостійно реалізовувати право на відпочинок. Запропонована норма повинна мати такий зміст: «працівник має право тимчасово на термін до двох місяців призупинити виконання трудового договору, у письмовій формі попередивши про це роботодавця за два тижні, якщо роботодавець більше ніж

півроку з моменту звернення не виконує обов'язок щодо надання щорічної, додаткової, соціальної відпустки. У цьому разі працівник звільняється від обов'язку виконувати свою трудову функцію»; 3) внести зміни до ст. 45 Конституції України та сформулювати її зміст так: «Кожен, хто працює, має право на відпочинок. Це право забезпечується наданням днів щотижневого та щоденного відпочинку, оплачуваної щорічної відпустки, додаткової відпустки, соціальної відпустки, встановленням скороченого робочого дня щодо окремих професій і виробництв, скороченої тривалості роботи в нічний час. Максимальна тривалість робочого часу, мінімальна тривалість відпочинку та оплачуваної щорічної відпустки, тривалість соціальної відпустки, вихідні та святкові дні, а також інші умови здійснення цього права визначаються законом»; 5) ст. 45 Конституції України доповнити таким положенням: «[...] Здійснення цього права може бути обмежене законом у виняткових випадках в інтересах держави, або підприємства, установи чи організації, розташованих на території України, якщо від цього залежить їх подальша діяльність»;

Особливої уваги заслуговує сформульоване авторкою поняття «конституційне право людини і громадянина на відпочинок», яке потрібно розуміти як набір закріплених та гарантованих Конституцією України можливостей осіб відпочивати від роботи, отримувати оплачувану щорічну відпустку, працювати за режимом скороченого робочого дня чи скороченої тривалості роботи в нічний час, отримувати відпочинок на вихідні та святкові дні для відновлення свого психологічного та фізичного стану, збереження фізично-психологічних можливостей організму та забезпечення здорового існування (с.49).

Авторкою справедливо відмічається, що вивчення міжнародного досвіду реалізації права на відпочинок, особливо найбільш закріпленого його виду – права на відпустку, дозволяє відзначити, що основною метою міжнародно-правового регулювання в цій сфері є постійне підвищення рівня гарантії реалізації прав працівників на відпочинок. Це проявляється в закріпленні в новоприйнятих міжнародних стандартах високої мінімальної тривалості щорічної оплачуваної

відпустки, обмеженні вимог до стажу роботи як умови виникнення права на відпустку, у встановленні граничних термінів перенесення відпустки, мінімальної сплати за час відпусток, детальних правил обчислення стажу для відпустки, порядку реалізації права на відпустку в разі звільнення (с.83-84).

Цілком справедливо авторка дослідження вказує на те, що саме в контексті конституційного права на відпочинок юридичні гарантії права на відпочинок не обов'язково повинні мати активний характер та визначати обов'язки або ж порядок здійснення, але й можуть передбачати умови створення умов, за яких можливо реалізувати право на відпочинок або ж суміжні права, реалізація яких безпосередньо пов'язана із забезпеченням відпочинку (с. 104).

У роботі наявні й інші оригінальні та новаторські за змістом висновки та пропозиції, що свідчить про вдалість постановки мети та завдань, аргументованість висновків, логічну послідовність дисертаційного дослідження Н. П. Пилипчук, використання в процесі дослідницької роботи принципу викладу матеріалу від загального до конкретного.

Усі розділи, підрозділи та інші структурні частини роботи підпорядковані одній, чітко визначеній меті, яка деталізується конкретними завданнями, які поставила перед собою дисертантка.

Структура роботи відповідає цілям і завданням дослідження, що дозволило послідовно розкрити авторську концепцію конституційно-правового забезпечення гендерної рівності в Україні.

Результатам дисертаційного дослідження Н. П. Пилипчук притаманний належний рівень наукової новизни. При цьому положення з різним ступенем наукової новизни містяться в усіх розділах та структурних компонентах дисертації.

Враховуючи, що на сучасному рівні розвитку юридичної науки упорядкування, розвиток та вдосконалення її понятійного апарату – одне з актуальних завдань, що обов'язково потребує вирішення, позитивною стороною представленої Н. П. Пилипчук роботи є намагання авторки сформулювати оригінальні та новаторські дефінітивні конструкції у досліджуваній сфері.

Розвиток і вдосконалення правових понять означає їх збагачення, уточнення і конкретизацію, заміну старих понять новими, оскільки перші не можуть вмістити і охопити істотні властивості реальних відносин правової дійсності, які постійно змінюються.

Отримані Н. П. Пилипчук під час написання дисертаційної роботи висновки є обґрунтованими, сформульовані положення базуються на значному емпіричному матеріалі. Опрацьована значна кількість наукових праць з обраної теми, а також великий масив нормативно-правових джерел, що забезпечило високий науковий рівень даного дисертаційного дослідження.

Практичне значення одержаних Н.П. Пилипчук результатів полягає в тому, що викладені в дисертаційній роботі положення надалі можуть бути використані:

- у науково-дослідній сфері – для подальших загальних і спеціальних наукових досліджень теоретичних і практичних проблем реалізації, забезпечення та захисту конституційного права людини і громадянина на відпочинок в Україні;

- у правотворчій діяльності – для перегляду та вдосконалення положень чинної Конституції України, Закону України «Про відпустки»;

- у правозастосовній діяльності – результати дослідження сприятимуть удосконаленню практики застосування норм чинного законодавства щодо правового регулювання забезпечення права людини і громадянина на відпочинок в Україні;

- у навчальному процесі – тези, положення, висновки, пропозиції, зроблені в дисертації, можуть бути використані в наукових конференціях і диспутів, під час вивчення таких наукових дисциплін, як «Конституційне право України», «Порівняльне правознавство», у вищих юридичних закладах освіти для підготовки лекційних і семінарських занять, у науково-дослідницькій роботі студентів, слухачів та курсантів, у процесі підготовки робочих програм, планів, підручників, навчальної та прикладної літератури.

Водночас, як і будь-яке інше дисертаційне дослідження, робота Н. П. Пилипчук містить окремі дискусійні положення, які можуть стати підґрунтям для виокремлення деяких побажань чи запитань, зокрема:

1. на нашу думку, дане дисертаційне дослідження значною мірою перекликається з аналізом норм трудового законодавства і тяжіє в бік трудового права.

2. досліджуючи проблему конституційного права громадян України на відпочинок, авторка дисертаційного дослідження дещо оминула аналіз норм статей 16-1 і 16-2 Закону України «Про відпустки» з точки зору теми дисертаційного дослідження.

3. потребують додаткового пояснення зміни до нормативно-правових актів України, зокрема, Наказу Міністерства охорони здоров'я України № 1254 від 13.10.2017 р. «Про визнання таким, що втратив чинність, наказ Міністерства охорони здоров'я України від 29 грудня 1993 року № 256 «Про затвердження Переліку важких робіт та робіт із шкідливими і небезпечними умовами праці, на яких забороняється застосування праці жінок»», що, на нашу думку, значно погіршило правове положення жінок, які до цього мали право на додаткову відпустку за роботу із шкідливими та важкими умовами праці (стаття 7 Закону України «Про відпустки»).

Зазначені зауваження та побажання є дискусійними та рекомендаційними і в цілому не впливають на загальну високу позитивну оцінку дисертаційного дослідження Н.П. Пилипчук.

Дисертаційне дослідження виконане здобувачкою самостійно, всі сформульовані в ньому положення та висновки обґрунтовані на базі особистих досліджень авторки. Опубліковані Н.П. Пилипчук наукові праці повністю репрезентують зміст наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у даному дисертаційному дослідженні.

Аналіз змісту дисертації дозволив встановити відсутність текстових запозичень без посилання на джерело (плагіат).

За актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю та достовірністю, науковою і практичною значущістю отриманих результатів, повнотою їх викладення в опублікованих дисертанткою наукових працях, а також за

оформленням дисертація на тему «Конституційне право громадян України на відпочинок» відповідає вимогам, що висуваються до наукових праць відповідного характеру та положенням Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах), затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 та Тимчасового порядку присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 року № 167 (із змінами, внесеними Постановою Кабінету Міністрів України від 9 червня 2021 року № 608), а авторка дисертації – Пилипчук Наталія Петрівна за результатами і на підставі захисту у встановленому порядку заслуговує на присудження їй освітньо-наукового ступеня доктора філософії у галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент:

**доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри конституційного
та адміністративного права**

**Національного транспортного університету,
Заслужений юрист України**

В. А. Шатіло
В. А. Шатіло

ПІДПИС ЗАВІРЯЮ
Вчений секретар Національного
Транспортного Університету
проф. Мельниченко О.І.

